द्वितीयः पाठः

लङ्लकारः
(प्रथमः पुरुषः)

'लङ् लकार' का प्रयोग भूतकाल के लिए किया जाता है। 'लङ् लकार' प्रथम पुरुष के लिए धातु में लगने वाले प्रत्यय इस प्रकार हैं–

एकवचन	द्विवचन	बहुवचन
अ + धातु + अत्	अ + धातु + अताम्	अ + धातु + अन्
अ + पठ् + अत्	अ + पठ् + अताम्	अ + पठ् + अन्
= अपठत्	= अपठताम्	= अपठन्
सः अपठत्।	तौ अपठताम्।	ते अपठन्।
(उसने पढ़ा।)	(उन दोनों ने पढ़ा।)	(उन सबने पढ़ा।

प्रथम पुरुष के कर्ता के साथ 'लङ् लकार' का प्रयोग–

एकवचन	द्विवचन	बहुवचन

बालकः अपठत्।

बालकौ अपठताम्।

बालकाः अपठन्।

बालिका अलिखत्।

बालिके अलिखताम्।

बालिकाः अलिखन्।

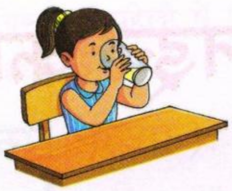

सुनयना दुग्धम् अपिबत्।

शारदा सुनयना च दुग्धम् अपिबताम्।

तरुणा, शारदा सुनयना च दुग्धम् अपिबन्।

अध्यापिका कक्षाम् आगच्छत्।

अध्यापिके कक्षाम् आगच्छताम्।

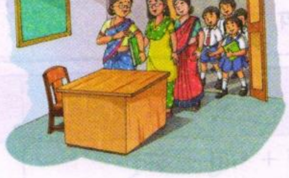

अध्यापिकाः छात्रैः सह आगच्छन्।

अर्जुनः धनुर्धरः आसीत्।

लवः कुशः च भ्रातरौ आस्ताम्।

पाण्डवाः पञ्च आसन्।

छात्रः पाठम् अस्मरत्।

छात्रौ पाठम् अस्मरताम्।

छात्राः पाठम् अस्मरन्।

सैनिकः देशम् अरक्षत्।

सैनिकौ देशम् अरक्षताम्।

सैनिकाः देशम् अरक्षन्।

सः अकुलः अस्ति। सः मम अनुजः अस्ति। ह्यः अकुलस्य जन्मदिवसः आसीत्। सायंकाले तस्य अनेकानि मित्राणि गृहम् आगच्छन्। तानि सर्वाणि अकुलाय उपहारान् अपि अनयन्। सः केकम् अकृन्तत्। सुकृतिः दीपिका च सुन्दरं गीतम् अगायताम्। सर्वे नृत्यम् अपि अकुर्वन्। रात्रौ रात्रिभोजः भवति स्म। अन्ततः ते सर्वे स्वगृहम् गच्छन्ति स्म।

विशेष

- 'लट् लकार' के धातु रूप में 'स्म' लगाने पर 'लङ् लकार' का अर्थ देता है। जैसे–सः पठति। (वह पढ़ रहा है) (लट् लकार) सः पठति स्म। (वह पढ़ रहा था) (लङ् लकार)
- 'लङ् लकार' प्रथम पुरुष, एकवचन (अपठत्) व मध्यम पुरुष, बहुवचन (अपठत) में केवल हलन्त का ही भेद होता है। जैसे– सः अपठत्। यूयम् अपठत।

शब्दकोश (Dictionary)

धनुर्धरः	धनुष चलाने में पारंगत	Good archer	भ्रातरौ	दो भाई	Two brothers
ह्यः	बीता हुआ कल	Yesterday	आसीत्	था	Was
आसन्	अनेक थे/थीं	Were	आस्ताम्	दो थे/थीं	Were (both)
नई धातुएँ					
स्मृ	याद करना	To learn	आ + नी	लाना	To bring
कृन्त्	काटना	To cut			

अभ्यासाः (Exercises)

1. **प्रदत्तेभ्यः विकल्पेभ्यः उचितम् उत्तरं चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयत–**
दिए गए विकल्पों से उचित उत्तर चुनकर रिक्तस्थानों को पूरा कीजिए–
Choose the correct answer from given options and fill in the blanks.

(*i*) छात्रः कक्षां ....।
(क) प्रविश् ☐ (ख) प्रविशत् ☐ (ग) प्राविशत् ☐

(*ii*) राम-लक्ष्मणौ वनम् ....।
(क) अगच्छत् ☐ (ख) अगच्छन् ☐ (ग) अगच्छताम् ☐

(*iii*) अतुलः निर्मलं जलम् ....।

(क) अपिबत् ☐ (ख) अपिबः ☐ (ग) अपिबन् ☐

(*iv*) नराः उद्याने ....।

(क) अभ्रमत् ☐ (ख) अभ्रमन् ☐ (ग) अभ्रमः ☐

(*v*) कन्याः चरणकन्दुकेन ....।

(क) अक्रीडन् ☐ (ख) अक्रीडत ☐ (ग) अक्रीडत् ☐

2. मञ्जूषायाः उचितम् उत्तरं चित्वा लिखत–

मञ्जूषा से उचित उत्तर चुनकर लिखिए–

Choose the correct answer from the box and write.

मञ्जूषा– केकम्, अकुलस्य, गीतम्, अकुलाय, मित्राणि

(*i*) कस्य जन्मदिवसः आसीत्? ....

(*ii*) जन्मदिवसे के आगच्छन्? ....

(*iii*) मित्राणि कस्मै उपहारम् आनयन्? ....

(*iv*) अकुलः किम् अकृन्तत्? ....

(*v*) सुकृतिः दीपिका च किम् अगायताम्? ....

3. अधोलिखितवाक्यानि लङ्लकारे परिवर्तनं कुरुत–

निम्नलिखित वाक्यों को लङ् लकार में बदलिए–

Change the following sentences into past tense.

(*i*) कृषकाः बीजानि वपन्ति। ....

(*ii*) अध्यापकः प्रश्नं पृच्छति। ....

(*iii*) उद्याने बालकौ भ्रमतः। ....

(*iv*) शिशवः दुग्धम् पिबन्ति। ....

(*v*) चित्रकाराः चित्राणि रचयन्ति। ....

4. धातुरूपाणि पूरयत–

धातु रूप पूरे कीजिए–

Complete the forms of roots.

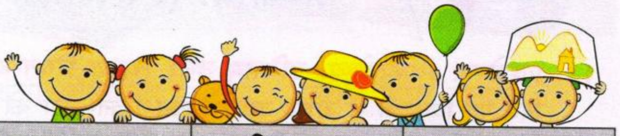

धातवः	पुरुषः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
स्था	प्रथमः	....	....	अतिष्ठन्
क्रीड्	प्रथमः	अक्रीडत्	....	....
अस्	प्रथमः	....	आस्ताम्	....
कृ	प्रथमः	अकरोत्	....	....
नम्	प्रथमः	....	....	अनमन्

5. 'क' स्तम्भस्य कर्तृपदानि 'ख' स्तम्भस्य क्रियापदैः सह मेलनं कुरुत–
स्तम्भ 'क' के कर्ता पदों को स्तम्भ 'ख' के क्रिया पदों से मिलाइए–
Match the subjects of column 'क' with the verbs of column 'ख'.

'क'	'ख'
(*i*) गुरुः	सरोवरे अतरन्।
(*ii*) शिशवः	रामेण सह वनम् अगच्छत्।
(*iii*) सैनिकौ	शिष्यान् उपादिशत्।
(*iv*) सीता	भोजनम् अखादन्।
(*v*) मीनाः	शत्रुभ्यः देशम् अरक्षताम्।

6. अधोलिखितवाक्यानां संस्कृतभाषायाम् अनुवादं कुरुत–
अधोलिखित वाक्यों का संस्कृत भाषा में अनुवाद कीजिए–
Translate the following sentences into Sanskrit.

(*i*) बूढ़ा आदमी धीरे चला। ....
(*ii*) उन्होंने गीत गाया। ....
(*iii*) परिवार के लोग घूमने गए। ....
(*iv*) निखिल तालाब में तैरा। ....
(*v*) छात्रों ने प्रार्थना गीत गाए। ....

क्रियाकलापाः (Activities)

1. अपनी परियोजना-पुस्तिका में अपने जन्मदिन का चित्र लगाकर पाँच वाक्यों में वर्णन कीजिए।
2. निम्न वर्ग–पहेली से लङ् लकार, प्रथम पुरुष के तीनों वचनों के क्रियापदों को ढूँढ़कर लिखिए–

अ	प	ठ	ता	म्	अ
न	अ	क्री	ड	त	त
म	ह	अ	लि	खः	र
त	सः	अ	स्म	र	त्
म्	अ	लि	ख	न्	ड
अ	गा	य	ता	म्	स

....
....
....
....
....
....

3. चित्रों को देखकर संस्कृत भाषा में 'लङ् लकार' के वाक्य बनाइए–

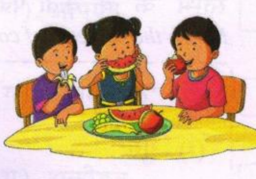

यथा–सा दुग्धम् अपिबत्। (*i*) .... (*ii*) ....

(*iii*) .... (*iv*) .... (*v*) ....

स्वमूल्याङ्कनम् Self Assessment

प्रदत्तवाक्यानां समक्षम् 'शुद्धम्' 'अशुद्धम्' वा लिखत–

दिए गए वाक्यों के सामने 'शुद्ध' अथवा 'अशुद्ध' लिखिए–

Write 'शुद्धम्' or 'अशुद्धम्' in front of given sentences.

(*i*) शशकः तीव्रं अधावताम्। ....

(*ii*) वृक्षात् पत्राणि अपतन्। ....

(*iii*) अम्बा पाकशालायाम् आस्ताम्। ....

(*iv*) तौ दूरदर्शने कार्यक्रमं अपश्यन्। ....

(*v*) खगाः वृक्षस्य उपरि अतिष्ठताम्। ....

मूल्यपरकप्रश्नाः Value Based Questions

1. सन्मित्रं कीदृशं भवति? चिह्नीकुरुत–

(क) यः सदैव निजहितं चिन्तयति। ☐ (ख) यः सुखदुःखयोः सदैव तिष्ठति। ☐

(ग) यः केवलं सुखस्य समये निकटं तिष्ठति। ☐

2. जन्मदिवसं मानयितुं का विधिः श्रेष्ठा?

(क) मित्रेण सह केककर्तनम्। ☐ (ख) परिवारेण सह भ्रमणम्। ☐

(ग) निर्धनबालेभ्यः मिष्टान्नानां वस्त्राणां च वितरणम् । ☐